



# SOCIAL MENTALITY AND RESEARCHER THINKERS JOURNAL

Open Access Refereed E-Journal & Refereed & Indexed

ISSN: 2630-631X



Social Sciences Indexed

www.smartofjournal.com / editorsmartjournal@gmail.com

January 2018

Article Arrival Date: 08.11.2017

Published Date: 30.01.2018

Vol 4 / Issue 7 / pp: 15-20

## Бөгде Сана – Отаршылдардың Мәдени Қаруы

The Other Mind Is A Cultural Weapon Of Colonialists

Yesbol Yesenbaiuly MUHANBETKALIEV

Candidate of philosophical sciences

Yerlan Kenzhebaevich ARINOV

Master of philosophy Republic of, Saken Seifullin Kazakh Agrotechnical University, Kazakhstan

### ABSTRACT

This article presents influence of Russian colonization on consciousness and principles of thinking of Turkic nations through the philosophic concept “consciousness”. It examines ideas of Kazakh philosophers about “own consciousness” and “alien consciousness”, especially the article called “Cultural weapon of colonizers” by M. Shokai to analyze fallouts of colonization influenced on Turkic nations’ consciousness through the examples of Kazakh nation colonized by the Russian Empire. It is known that first of all colonizers try to destroy national pride and consciousness of colonized nation to make them not to rebel. People with the sense of national pride will stand against slavery; even colonized nations will fight for their independence. To prevent it colonizers destroy national consciousness by introducing “alien” consciousness and change historical and cultural legacy of the nations. This feature can be seen through Russian colonizer’s policy of Turkic nations. Consciousness is one of philosophical concepts. This concept is explained as high form of human activity to describe objective reality. Each nation has its own world view. Every people have their own thinking, view of the world. Describing of objective reality is known as consciousness. It forms the fundamentals of centuries-long national culture and philosophy. Nation’s spiritual being, world outlook, world perception, and philosophy of life are formed through the nation’s thinking. National world outlook and national thinking is connected to language. The main peculiarity of national thinking is in its language. Nations describe its being, world outlook and world perception through the language. German philosopher Martin Heidegger said “Language is the home of the Being”. Since national world outlook and being of national consciousness are seen from its language, colonizers foster all efforts to destroy native language. They design to destroy national integrity, national spirit, and national identity. Revolts in the Soviet period, hardships of World War I and World War II, dekulakization, collectivization, man-made famine in the territory of Kazakhstan in the first half of the 20th century, repression of Kazakh intellectuals, and hardships of establishing communism destroyed national spirit of Kazakhs. “Alien” consciousness learning had changed national historical memory, spiritual values, and world outlook of the nation. This article presents influence of Russian colonization of Kazakh nation through analyzing philosophic concepts as “own consciousness” and “alien consciousness”. It determines wrong insights formed by “alien consciousness” learning of the Soviet period, Eurocentric and oriental standards. Also this article states needs to reevaluate half-forgotten values of common history and culture of Turkic nations colonized by the Russian Empire as a young independent country, and to form objective reality about the great names of Kazakh history, their world outlook. These issues are topical in the process of establishing independence and spiritual revival of Kazakh nation.

**Keywords:** consciousness, self-consciousness, the other mind, colonization policy, a culture of thinking, Turkic worldview

### ТҮЙІНДЕМЕ

Авторлар мақалада Ресей отаршылығының түркі халықтарының сана болмысына, ойлау мәдениетіне тигізген әсерін философиядағы «сана» ұғымы арқылы қарастырады. Авторлар бауырлас түркі халықтарының сана болмысына тиген отаршылықтың зардабын Ресей империясының қазақ халқын отарлауы мысалында талдау мақсатында қазақ ойшылдарының «төл сана» және «бөгде санаға» қатысты ой-толғамдарын, әсіресе, М. Шоқайдың «Отаршылдардың мәдени қаруы» мақаласын негізгі зерттеу нысанына алған. Отарлаушылар отарлаған елдерін өздеріне қарсы бас көтертпеу үшін бірінші кезекте халықтың елдік санасын, ұлттық намысын жоюға тырысатыны тарихтан белгілі. Бойында намысы бар халық құлдыққа көнбейді, қарудың күшімен бағындырғанымен, келешекте бәрібір азаттығы үшін күреске шығады. Осыны болдырмау үшін отарлаушылар елдің төл санасына қатыстылардың барлығын бөгде сана арқылы тоз-тозын шығарып, бұзуға, халықтың тарихи-мәдени жадын ұмыттыруға тырысады. Отарлаушыларға тән бұл сипатты Ресей империясының түркі халықтарын отарлау саясатынан көруге болады. Сана философиялық ұғымдардың бірі. Бұл ұғым философияда объективті шындықты бейнелеудің адамға тән жоғары формасы ретінде түсіндіріледі. Әлемдегі әр халықтың өзінің дүниеге деген өзіндік көзқарасы болатыны белгілі. Қандай да болмасын халықтың өзіндік ойлау жүйесі, дүниені бейнелеу тәсілі бар. Дүниені бейнелеуді, объективті шындықты бейнелеуді сана деп атаймыз. Ол ғасырлар бойы

қалыптасқан ұлттық мәдениеттің, философияның негізін құрайды. Халықтың ойлау мәдениетінде сол халықтың рухани болмысы, дүниетанымы, дүниені қабылдауы мен түсінуі, дүниеге қатынасы өрнектеледі. Ұлттық дүниетаным, ұлттық ойлау тілге байланысты. Ұлттық ойлаудың басты ерекшелігі оның тілінде. Тіл арқылы ұлт өз болмысын, өмір тіршілігін, дүниеге көзқарасын бейнелейді. Неміс ойшылы Мартин Хайдеггер айтпақшы, «тіл – болмыстың үйі». Халықтың дүниетанымы тіл арқылы көрініс тауып, тіл арқылы халықтың санасының болмысы көрінетіндіктен, отарлаушы ел отар елінің ұлттық ана тілін өшіруге күш салады. Олардың ұлттың тілін құртудың астарында отар елдің елдігін, бірлігін бұзу, ұлттық рухын құлдырату ниеті жатады. Кеңестік кезеңде елімізде болған төңкерістер, бірінші және екінші дүниежүзілік соғыстар тұсындағы қазақ халқы көрген қиындықтар, бай-қулақтармен күрес, ұжымдастыру саясаты, бірнеше мәрте әдейі жасалған ашаршылықтар, қазақ зиялыларын репрессиялау, коммунизм құрудағы асыра сілтеулер салдарынан қазақ халқының ұлттық рухы құлдырады. Сол кезеңдердегі қазақтың санасын, мәдениетін, тілін, дінін ұмыттыруға бағытталған бөгде сана ілімдері құрудың алдында тұрған халықтың тарихи жадысын, рухани құндылықтарын, дүниетанымын өзгеріске түсірді. Авторлар мақалада Ресей отаршылығының қазақ халқының сана болмысына жасаған осы ықпалдарын философиядағы «төл сана» және «бөгде сана» ұғымдарына талдау жасау арқылы көрсетеді. Кеңес дәуірінде үстемдік еткен бөгде сана ілімдері мен еуропацентристік және ориенталистік өлшемдер бойынша қалыптасқан дұрыс емес таным-түсініктерді айқындайды. Сонымен қатар, мақалада қазақ елінің тәуелсіздігінің іргетасын бекіте түсуде және қоғамдық сананы рухани жаңғыртуда барша түркі халықтарымен ортақ өткен тарих пен мәдениеттің отаршылық заманынан, тарих сүргінінен қазіргі кезге көмескіленіп жеткен құндылықтарын жас тәуелсіз мемлекет ретінде қайта бағалау қажеттілігі, өшкенімізді жаңғыртып, тарихи тұлғаларымыз туралы, олардың дүниетанымдық мәселелері туралы объективті көзқарас қалыптастыру қажеттілігі баяндалады.

**Кілт сөздер:** сана, төл сана, бөгде сана, отарлық саясат, ойлау мәдениеті, түркілік дүниетаным

Сана философиялық ұғымдардың бірі. Бұл ұғым философияда объективті шындықты бейнелеудің адамға тән жоғары формасы ретінде түсіндіріледі. Философияда сана ұғымының күн тәртібіне қойылуы сонау ерте замандардан басталды. Философия тарихына үңілсек, сана және материя ұғымдарының қатынасы турасында ойшылдардың үлкен екі топқа бөлінгендігін аңғаруға болады. Оның бірі сананың материядан тәуелсіздігін және оның біріншілігін мойындайтын идеализм ағымы болса, екіншісі керісінше, материяның санадан тәуелсіздігін және оның біріншілігін жақтайтын материализм ағымы еді. Идеалистер мен материалистер арасындағы тартыс философия тарихының өң-бойынан көрінеді. Тіпті, диалектикалық марксизм өкілдері философияның негізгі мәселесін сананың материяға қатынасы деп біржақты анықтады. Біржақты дейтініміз философияның негізгі мәселелері тек сананың материяға қатынасынан көрініс табуы мүмкін емес, себебі философия бұл қатынастар төңірегіндегі ғана сұрақтармен айналысып қана қоймайды. Оның айналысатын мәселелер аумағы тым кең. Философия ғылым ғана емес, оның ғылыми тұсынан гөрі дүниетанымдық негіздері басымырақ. Біз білетін барлық ғылымдардың нақты зерттеу объектісі, пәні, заңдары, түсініктері (категориялары), сол ғылым сүйенетін ұстанымдары, зерттеу әдіс-тәсілдері бар. Егер философияға Еуропа ойшылдарының көзімен қарайтын болсақ, әсіресе марксизм ілімі, философия, сөзсіз, ғылым болып табылады. Бірақ Еуропа философиясымен мойындалған түсініктер мен ұғымдар әлемнің барлық халықтарының дүниетанымы үшін әмбебап бола алар ма екен? Әлемдегі әр халықтың өзінің дүниеге деген өзіндік көзқарасы болатыны белгілі. Қандай да болмасын халықтың өзіндік ойлау жүйесі, дүниені бейнелеу тәсілі бар. Жоғарыда дүниені бейнелеуді, объективті шындықты бейнелеуді сана деп анықтаймыз дедік. Ол ғасырлар бойы қалыптасқан ұлттық мәдениеттің, философияның негізін құрайды. Халықтың ойлау мәдениетінде сол ұлттың рухани ерекшелігі, тыныс-тіршілігі, сезімі, дүниетанымы, адамдардың өзара қатынасы, құндылықтарды түсіну мен қабылдау формасы өрнектеледі. Жеке бір халықтың ойлау мәдениетінің болуымен қатар, сол халықтың ойлау жүйесін өзінің дүниетанымының негізіне айналдырған, ұлттық ойлаудан нәр алған данышпандары да болады. Сондықтан халықтың дүниетанымын басқа бір халықтардың дүниетанымымен салыстырып, бір халықтың дүниетанымында қамтылмай қалған сұрақтарды, түсініктерді екінші халықтың дүниетанымынан тауып алып, біріншісіне қарағанда екіншісінің дүниетанымы философияға жақынырақ деп анықтауға болмайды, бұл жалған түсінік. Жер бетіндегі халықтар бір-бірінен дүниетанымдарымен ерекшеленеді. Қазақты қазақ қылатын оның өзінің ұлттық дүниетанымы,

бұл – оның төл санасы. Егер оның дүниетанымына бөгде жұрттың дүниетанымын телісек, бұл сырттан келген бөгде сана болады.

Төл сана ұлттық тілге байланысты болады. Тілі арқылы, сөзі арқылы ұлт өз болмысын, өмір тіршілігін, дүниеге көзқарасын бейнелейді. Неміс ойшылы М.Хайдеггер айтпақшы, «Тіл – болмыстың үйі». Халықтың дүниетанымы тіл арқылы көрініс табады, тіл арқылы халықтың санасының болмысы көрінеді.

Отарлаушы елдердің не себепті отар елінің ұлттық ана тілін өшіруге күш салатыны белгілі болды. Олардың ұлттың тілін құртудың астарында отар елдің елдігін, бірлігін бұзу, ұлттық рухын құлдырату ниеті жатыр. Бойында намысы бар халық құлдыққа көнбейді, қарудың күшімен бағындырғанымен, келешекте бәрібір азаттығы үшін күреске шығады. Осыны болдырмау үшін отарлаушылар елдің төл санасына қатыстылардың барлығын бөгде сана арқылы тоз-тозын шығарып, бұзуға, халықтың тарихи-мәдени жадын ұмыттыруға тырысады. Отарлаушыларға тән бұл сипатты Ресей империясының түркі халықтарын отарлау саясатынан көруге болады.

Бауырлас түркі халықтарының сана болмысына тиген отаршылықтың зардабын Ресей империясының қазақ халқын отарлауы мысалында талдау мақсатында қазақ ойшылдарының «төл сана» және «бөгде санаға» қатысты ой-толғамдарын, әсіресе, Мұстафа Шоқайдың «Отаршылдардың мәдени қаруы» мақаласын негізгі зерттеу нысанына алайық.

М. Шоқайдың 1937 жылы жазылған «Отаршылдардың мәдени қаруы» мақаласында түркі халықтарының басына орнап жатқан мәдени және ұлттық бодандықтың белгісі ретінде орыс халқының әйгілі ақыны А.С. Пушкиннің Кеңес үкіметінің насихат құралына айналғандығы айтылады. Ол мақаласында: «Көптен бері кеңес баспасөз беттерінен түспей келе жатқан бір есім бар. Ол – Пушкин есімі, «Пушкиннің өмірбаяны», «Пушкин дәуірі», «Пушкин және декабристер», «Пушкин және бостандық», «Пушкиннің туған жері», «өлген жері», Пушкин... Пушкин... Міне, осылайша Пушкиннің атына байланысты жазылған материалдар бүкіл орыс баспасөзі беттерін ғана емес, орыс емес халықтар беттерін, сол қатарда біздің Түркістан басылымдары беттерін де жауып жатыр», [1] – дей келе, Пушкиннің Кеңес Үкіметіне және оның жүргізіп отырған саясатына, большевизмге еш қатысы болмағанымен, оның Кеңес Одағындағы барлық халықтардың ақыны деп мәлімденуін «Кеңес патриотизмі желеуі астында орыс патриотизмін, орыс ұлтшылдығын дәріптеу бағыты үстемдік алды. Сонымен, кеңестік патриотизмге қызмет ету үшін жегілген бас тұлғалардың бірі – орыс ұлтшылдарының серкесі – Пушкин болып отыр», – деп түсіндіреді. Пушкиннің өліміне 100 жыл толуына орай орыс емес барлық халықтардың тілдеріне Пушкин шығармаларын аудару міндеттелген кезде кейбір ақындардың ұраншылдыққа салынып, әсіре сілтеулерін М. Шоқай әлгі мақаласында: «Біздің ақын «тіліміз тек Пушкин шығармалары арқасында байып, ажарлана түсті» деп көкіді. «Мәдени бодандықтың» бұдан өткен сорақы түрі, сірә, бола қоймас! Пушкин шынында талантты, бостандық сүйгіш ақын. Алайда, ол – орыс ақыны. Осы күнге дейін еуропалықтарға жат саналып келген ол біздің түркістандықтар үшін де жат еді және бұдан кейін де солай болып қала береді», [1] – деп, отаршылдардың Пушкиннің атын жамылып, түркі халықтарының танымына бөгде танымды сіңіру әрекеттерін әшкерелейді. Бұл жерде бір ескерерлігі М. Шоқай Пушкиннің жеке басына қатысты ешқандай сын айтып отырған жоқ, Пушкиннің тамаша поэзиясын большевиктер біздің халыққа қарсы жұмсайтын мәдени қаруға айналдырып отырғанын сынайды. М. Шоқай мақаласының соңында: «Орыс халқы Пушкинімен мақтануға хақылы. Пушкин де оған тұратын тұлға. Алайда, Пушкин мұралары біздің халқымыздың таным-түсінігіне, рухани болмысына ешбір жанаспайды. Сол себепті оның шығармаларын күштеп аудартып, оның есімін балиғатқа толмаған жас ұрпақтарымыздың санасына зорлап сіңіруге бағытталған большевиктік іс-әрекеттер біздің халқымыздың басына орнаған мәдени және ұлттық бодандықтың ең жарқын белгілерінен басқа ештеңе де емес», [1] – деп қорытындылайды. Шынында, бөгде мәдениеттің үлгілерін

талғамсыз аударып, оны жас ұрпақтың санасына сіңіру ісінің салдары төл дүниетанымға ауыр тиетіні бар. Бұл ауырлықты сезбесе аудармашылыққа талғампаздықпен және ой тереңдігімен қарайтын хакім Абай бөгде мәдениет туындыларын оңды-солды аударма берер ме еді? Абайдың осы талғамын байқаған академик Ғарифолла Есім көңілге тұщымды ой айтады. Ол өзінің «Қазақ философиясының тарихы» аталатын еңбегінде: «Абай орыс ақыны Александр Пушкиннің өлеңмен жазылған «Евгений Онегин» деген романын толық аудармаған, одан үзінділер тәржімалаған. Неге Абай романды қазақ тіліне толық аудармаған, әрине, оның себебін дөп басу айту қиын, бірақ та ойлаймын, егер «Евгений Онегин» толық аударса, оны қазақ оқырмандары қабылдас еді, сірә, Абай соны түсінген. Қазақ оқырмандары махаббат, ғашықтық тақырыбына «Ләйлі Мәжнүннен» бастап классикалық туындылармен сусындап келе жатқан қауым, сондықтан олар Онегиннің Татьянаға шала-жансар сезімін қалайша қабылдамақ», [2, 129-130] – деп, шығыс халықтарының танымындағы махаббат ұғымы мен бөгде жұрттың танымындағы махаббат ұғымының арасындағы өзгешелікті атап өтеді. Боданындағыларды «мәдени құлға» айналдыруды көксеген отаршылдар дүниетанымдағы осындай өзгешеліктерді ескермей, төл санаға жат түсініктерді тықпалау арқылы дұрыс емес таным-түсініктерді әдейі қалыптастырады.

Отаршылық кезеңінде дұрыс емес таным-түсініктерді қалыптастыру үшін қазақ халқының тарихы, философиясы, руханияты еуроцентристік және ориенталистік сүзгіден өтіп отырды. Отаршылық дәуірдегі қоғамдық сананы зерттеуші қазақ философтарының бірі М.С. Бурабаев ХХ ғасырдың бірінші жартысындағы Қазақстанның барлық қоғамдық ғылымдар саласын еуроцентризмнің ықпалында болғандығын зерттеу еңбектерінде көрсеткен. Ол: «Наша республика вопреки воле народа, в составе СССР оказался в системе мифического российского евроцентризма. В ходе колониальных захватов и становления современного Запада сложилась система идеологических мифов, названная евроцентризмом», [3, 91] – деп, еуроцентризмнің пайда болуын Еуропаның кейбір елдерінің өздерінен әлсіз елдерді отарлау саясатына байланысты түсіндіреді.

Еуроцентризм еуропалық халықтардан басқасының төл танымын ескермейтін, басқа халықтардың руханияттағы, ғылымдағы жетістіктерін елемейтін әмбебап сана қалыптастыруға ұмтылады. Бұл ұстаным бойынша Еуропа өркениетінің жүріп өткен жолынан басқа дұрыс жол жоқ. Барлық этностардың түсінігі, дүниетанымы, санасы еуроцентризмнің өлшемдерімен, түсініктерімен өлшенуі керек. Еуроцентризмнің кемшілігі де осында. Әр этностың өзіндік санасы, өзіндік болмысы, өзіндік танымы, өзіндік тыныс-тіршілігі бар. Сондықтан әр этностың осы ерекшеліктерін әмбебап сана жасап берген «өлшемнің» қалыбына салып өлшеуге болғанымен, этностың төл «өлшемдері» әмбебап «өлшемдердің» арнасынан түптің-түбінде асып шығатыны да бар.

Еуроцентризмнің әмбебап сана өлшемдерін бұзып жарып шыққан тарихтағы мысалдардың бірі ретінде Үнді халқының ағылшындарға қарсы күресінің көшбасшысы Джавахарлал Неруді айтуға болады. Дж. Неру 1955 жылы жазылған «Үндістанның ашылуы» атты еңбегінде мынадай ойларды айтады: «Индиялық ұлтжандылықтың жатжұрттық билікке қарсы бірігуі – занды әрі солай болуға тиісті құбылыс еді. Соған қарамастан, біздің зиялыларымыз ХІХ ғасырдың аяғына дейін саналы түрде немесе оны қаперіне алмастан империяның ағылшындық идеологиясын қалай қабылдап келді десеңші. Өзінің барлық уәжін соған негіздеп құрды, тек ішінара ғана оның кейбір сыртқы сыпаттарын сынаумен шектелді. Тарих, экономика және басқа да пәндер мектептер мен университеттерде оқылатын Британ империясының көзімен жазылды және оның біздің өткеніміз бен бүгінгі күндеріміздегі көптеген кемшіліктерімізге иек сүйсей отырып, ағылшындардың жасап берген жақсылықтары мен олардың «ұлттық парызы» баса көрсетілді. Біз белгілі мөлшерде осынау жалған пайымдауды қабылдадық, тіпті оған іштей қарсы тұратын күннің өзінде ол бізге өз ықпалын жасады. Өйткені менің елімнің тарихы ағылшындардың көзқарасымен жасалған тарих еді» [4, 283].

Қазақ елінің тарихы да солай жазылды. Ресейдің қоластына қосылмай тұрғандағы Қазақ халқының тарихы бұрмаланды, мемлекеттігінің болғандығына күмәнмен қаралды. Ресейді отарлаушы ел емес, керісінше өз еліндегі қанаушылардан құтқарушы, қазақтың көкірек көзін ашушы, қазаққа теңдік алып беруші ретінде көрсетілді. Марксизм-ленинизм ілімдеріне сай келетіндері асыра дәріптеліп, оған мазмұны келмейтіндер терістеліп отырылды. Ғылымға еуроцентристік өлшеммен қаралды. Қазақ тарихына оң көзбен қараған ғалымдар қудаланды. Мәселен, Е. Бекмахановты Кенесары Қасымұлы көтерілісін зерттеуге арналған «XIX ғасырдың 20-40 жылдардағы Қазақстан» (1947 жыл) атты монографиясы үшін 1952 жылы 4 желтоқсанда Қазақ КСР Жоғарғы сотының сот алқасы 25 жылға бас бостандығынан айырды. Шынайы тарихты жазушы ғалымға мұндай жаза кесу Батыс Еуропадағы инквизиция сотынан кейінгі заманда әлемнің бірден-бір елінде орын алмаған сорақы жағдай еді. Өз халқының өткені туралы жақсы көзқараста болған А. Жұбанов, Х. Жұмалиев, Б. Сүлейменов, Е. Смаилов, Ә. Әбішев, Қ. Аманжолов, Қ. Бекхожин, С. Бегалин, Қ. Сәтпаев, М. Әуезовтер сияқты ғалымдар, жазушылар мен өнер қайраткерлері саяси және буржуазиялық-ұлтшылдық қателіктер жіберді деп нақақтан танылған айыптармен қудалануға ұшырады. А. Құнанбайұлы, Ш. Құдайбердіұлы, «Зар заман» ойшылдары, Ә. Бөкейханов, А. Байтұрсынұлы, М. Дулатов, Т. Рысқұлов сынды азаматтардың атын атауға мүлдем тыйым салынды.

Кеңестік кезеңде елімізде болған төңкерістер, бірінші және екінші дүниежүзілік соғыстар тұсындағы қазақ халқы көрген қиындықтар, бай-кулактармен күрес, ұжымдастыру саясаты, бірнеше мәрте әдейі жасалған ашаршылықтар, қазақ зиялыларын репрессиялау, коммунизм құрудағы асыра сілтеулер салдарынан қазақ халқының ұлттық рухы құлдырады. Құлдыраған сол рухты қазіргі кезде қайта жаңғыртып жатқан жайымыз бар. Ұлттық рухтың, ортақ түркілік рухтың жаңғыруына екі жағдай әсер етіп жатыр деп айта аламыз. Біріншісі, ата-бабаларымыздың ешбір өзге елге бағынбайтын, азат ұлттық мемлекет құру туралы қиялын, арманын, мақсатын шындыққа айналдырып, еліміздің тәуелсіздікке қол жеткізуі болса, екіншісі – қарға тамырлы қазақтың қалыптасуынан бастап, осы кезге дейінгі тарихын қайта зерделеу, мәдениетін, әдебиетін, данышпан ғұламаларын қайта тану.

Тарихымыз бен данышпандарымызды, тарихи тұлғаларымызды қайта тануды қолға алып жатсақ та, еңсерілмей отырған мәселелер жоқ емес. Бұл, Шәкәрім Құдайбердінің сөзімен айтсақ, «Басқа жұрт қазақты, әсіресе өзіміз –надан, білімсіз, өнерсіз, мәдениетсіз дейміз. Өнерсіз надан қалғанымыз рас. Бірақ жете тексерсек, біздің де зор білімді адамдарымыз болған. Жер жүзіне жайылған, ғылым іздеп, өмірін сарп еткен бабаларымыз өткен. Әбу Насыр, Әбу Сина, Қорқыт, Ұлықбек тағы-тағылар түрік қауымынан, бізден шыққан. Тіпті кешегі өткен Әнет Бабаның өзі ғалым-философ адам екен. Соны да тани алмай, баға бере алмай келдік қой. Абайға не қылмадық, не көрсетпедік – қарғадық, сөктік, жала жаптық, ұрдық, соқтық, талас-тартыс, ру партиясын қуумен өттік қой. Нақыл сөздердің иесі, алтын қазынаның қорларын жасаған – Асан, Бұқар, Марабай, Марқасқа, Өтеген, Үмбетей сияқты дүлдүл, төкпе ақын, жыраулар, осыларды жете ұғынып, түсіне алдық па? Жоқ!» [5, 31-32]. Оларды жете ұғынып, дұрыс тани алмауымыздың себебі отаршылдардың мәдени қаруы – бөгде санамен таным-түсінігі қалыптасқан, әлі де еуроцентризмнің ықпалында қалып отырған ғылыми жүйеміз, құлдық санамыз. Тіпті, ұлттық философияның өзі батыстық үлгідегі парадигмалардан, қағидалардан, категориялардан, заңдардан бас тарта алмай келеді. Ресей отаршылығымен келген құлдық сана мен еуроцентристік өлшемдерден арылу қазақ елінің тәуелсіздігінің іргетасын бекіте түсуде және қоғамдық сананы рухани жаңғыртуда, барша түркі халықтарымен ортақ өткен тарих пен мәдениеттің отаршылық заманынан, тарих сүргінінен қазіргі кезге көмескіленіп жеткен құндылықтарын жас тәуелсіз мемлекет ретінде қайта бағалауда, тарихи тұлғаларымыз туралы, олардың дүниетанымдық мәселелері туралы объективті көзқарас қалыптастыруда аса қажет екенін барлығымыз мойындауымыз керек. Мойындап қана қоймай, бабаларымыздың дүниетанымын түсінуде қазақтық өлшеммен келу, олардың тарихтағы орындарын дұрыс бағалау біздің ата-баба алдындағы борышымыз.

Борышымызды өтей алсақ қана, қоғамда дұрыс таным-түсінік қалыптастыра аламыз деп ойлаймыз.

**Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:**

М. Шоқай. Таңдамалы шығармалары: I том.  
[https://kitap.kz/books/bota\\_tandamali1/read#epubcfi\(/6/130\[id65\]!/4/2/2/1:0\)](https://kitap.kz/books/bota_tandamali1/read#epubcfi(/6/130[id65]!/4/2/2/1:0))

Ғарифолла Есім. Қазақ философиясының тарихы. Алматы: «Қазақ университеті». – 2006. – 216 бет.

М.С. Бурабаев. Партия разрушает историческую и культурную память туранцев. Алматы, 2009, С. 290.

Тарих. Адамзат ақыл-ойының қазынасы. Он томдық. Әлемдік тарихи ой. Астана: Фолиант. – 2006. – 423 бет.

А. Шәкерімұлы. Менің әкем, халық ұлы –Шәкерім // Жұлдыз. – 1992. – №11.